

פסקי הלכה מאת רבני הציבור החרדי בשנת תש"ח בענייני גיוס ומלחמה

הקדמה

א. פטור מצבא של תלמיד ישיבה שעובד כמה שעות ביום
ב. פטור מצבא של תלמיד ישיבה בשנה הראשונה לנישואיו
ג. היתר לעזוב את ירושלים בשעת המצור

הקדמה

רוב המפלגות והארגונים החרדיים, שלא היו חברים במוסדות היישוב היהודי בגלל התנגדותם העקרונית לציונות, החלו לקראת הקמת המדינה להגביר בהדרגה את שיתוף הפעולה שלהם עם מוסדות היישוב. בסופו של דבר רק אנשי נטורי קרתא התמידו בהתנגדותם התקיפה לכל שיתוף פעולה עם מוסדות היישוב גם במהלך מלחמת השחרור.

בישיבת מועצת גדולי התורה שהתקיימה בתל אביב בכ"א חשון תש"ח הוחלט להנחות את הועד הפועל של אגודת ישראל העולמית לשלוח את נציגם לועדת הביטחון של היישוב, "שהוא ענין של בטחון והצלה, אבל אין ללמוד מזה לשאר מקומות ומוסדות של הסוכנות וועד לאומי, שאין לשלוח לעת-עתה שמה באי כח עד שיתברר הדבר בישיבה שניה של מועצת גדולי התורה". כן הוחלט להודיע במברק לאנשי אגו"י בניו-יורק ולונדון "שדעת מועצת גדולי התורה שאין לעשות שום מעשה נגד המדינה היהודית או נגד השגת שני שלישים באו"ם ליסוד המדינה". על ההחלטה חתמו הרב אברהם יעקב האדמו"ר מסדיגורה, הרב מאיר קרליץ, הרב אברהם יצחק קליין, הרב זלמן סורוצקין, והרב יוסף שלמה כהנמן. הרב ברוך הגר האדמו"ר מסרטז'וניץ', שנכח בישיבה אך לא בעת החתימה, נתן לפני יציאתו ממנה לרגל עניין דחוף את הסכמתו להחלטה. אלה הם חתימותיהם של שישה מתוך שבעת חברי הועד הפועל של מועצת גדולי התורה, השביעי הרב דב בעריש וידנפלד לא השתתף בישיבה¹.

בישיבה הבאה שהתקיימה בכ"ט כסלו תש"ח, לאחר החלטת החלוקה של האו"ם שבה הוחלט על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, נעשה צעד משמעותי נוסף.

1 ארכיון הסתדרות אגו"י העולמית ירושלים, תיק פרוטוקולים תש"ח-תשי"ג.

חברי הוועד הפועל של מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל החליטו, שעל נציג אגודת ישראל לדרוש בוועדת הגיוס של מוסדות היישוב את התנאים הבאים:²

א. שלא יהיה גיוס של נשים ובחורות חובה.

ב. שבני ישיבה יהיו פטורים מגיוס ואימונים.

ג. שישדרו מאכל כשר בכל המחנות.

ד. שלא יעשו אימונים בשבת ויום־טוב.

ה. לסדר פלוגות דתיות לבד.

חתומים על החלטה זו האדמו"ר הרב אברהם יעקב מסדיגורה והרב מאיר קרליץ, אשר ציינו כי "את נוסח הפסק הנ"ל קבלנו מאת הרב הגאון רבי זלמן סורוצקין שליט"א, בשם הגאון רבי איסר זלמן מלצר שליט"א ובשמו. אנחנו הח"מ מסכימים לכל הנ"ל". ההנהגה המדינית והצבאית של היישוב הסכימה לא לגייס בינתיים את תלמידי ישיבות, ותלמידי הישיבות היו צריכים להביא אישור על לימודיהם כדי שישוחררו מגיוס.

מיד לאחר החלטת החלוקה, עם פרוץ מעשי האיבה, החלו מוסדות היישוב להתארגן לגיוס כללי של כל חייבי הגיוס לפי גילם. גם אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל התארגנו לקחת חלק בגיוס חבריהם, פרט לתלמידי הישיבות. בי"ט טבת תש"ח פורסמו בעיתוני אגודת ישראל הודעות הקוראות "לכל צעירי עמנו מבין כל חוגי היישוב החרדי בירושלים לבוא ולהתייצב איש איש על משמרתו ואל תפקידו להגן על הנפש והרכוש". בהודעה נאמר שיוקמו יחידות מיוחדות לחיילים חרדים, ושהובטחו כל הדרושות לשמירת מצוות הדת למתגייסים. הודגש שחובת ההתייצבות חלה על גברים בלבד, ושתלמידי הישיבות פטורים מכך. בירושלים נפתחה תחנת התייצבות מיוחדות לנוער החרדי בשכונת אבן יהושע ליד מאה שערים³. לאורך כל המלחמה התעוררו קשיים ובעיות במילוי תנאי ההסכם ביחידות רבות, אך למעשה התייצבות במשרדי הגיוס והגיוס עצמו התנהלו בדרך כלל כסדרם.

א. פטור מצבא של תלמיד ישיבה שעובד כמה שעות ביום

כמה מן המועמדים לגיוס פנו לפוסקי ההלכה שלהם בספיקותיהם. להלן פסק הלכה של הרב זעליג ראובן בענגיס, ראב"ד העדה החרדית בירושלים, מיום ו' עש"ק י"ט לחודש שבט תש"ח, עש"ק לסדר "למען יאריכון ימין"⁴:

הגדתי בזה להיות ראיה ביד הרב ר' אלימלך מינצבערג נ"י כי כן השבתי לו,

2 הרב אברהם יעקב במוה"ר מסדיגורה והרב מאיר קרליץ אל הסתדרות אגודת ישראל העולמית, הוועד הפועל, עש"ק חנוכה תש"ח, ארכיון פא"י, מיכל 38 תיק 1.

3 מרכז אגודת ישראל קורא לכל איש ואיש בירושלים בני 17-25, קול ישראל עמ' א', י"ט טבת תש"ח; הודעה למפקד לשרות העם, שם, שם.

4 ארכיון מרכז אגודת ישראל ירושלים.

על דבר שאלתו כאשר מפאת מחיית ביתו מבטל מקביעות לימודו איזה שעות בכל יום, אם מחויב הוא להסתפח בין המגינים לפי החשבון של הפסקתו מלימודים. אמרתי לו, כפי שהייתי מאמין לדבריו ולהבטחתו שבגמר מלאכתו חוזר ג"כ לתלמודו ואינו מוציא הזמן לבטלה, נמצא שגם בזמן מלאכתו לפרנסת ביתו נחשב ג"כ כמו תלמיד ישיבה, ופטור מן השירות כמו כל מקבל עליו עול תורה כמו יתר בני הישיבות, כי אם קמה אין תורה. ועל זה באתי על החתום יום יפה ושנת הנ"ל, הרב זליג ראובן בענגיס.

אולם הכל בידי שמים: ר' אלימלך מינצברג הי"ד, בן ירושלים ליד שנת תרע"ב, נהרג בז' תמוז תש"ח מפגיעת פגז ליד ביתו במאה שערים. בן שלושים ושש היה בנופלו. הותיר אחריו אשה, בן, שתי בנות ואחים. הוא נקבר קבורה זמנית בבית הקברות בשיח' באדר, והועבר מאוחר יותר למנוחת עולמים לבית הקברות בהר המנוחות⁵.

ב. פטור מצבא של תלמיד ישיבה בשנה הראשונה לנישואיו

מרכז אגודת ישראל בירושלים הפנה לרב זעליג ראובן בנגיס ולרב אלקנה ויסנשטרן את השאלה הבאה⁶: "מה דינו של נשוי בשנה הראשונה, בשאלת הגיוס להגנת נפש ורכוש יהודי פעיה"ק ירושלם ת"י?" תשובת הרב בנגיס מכ"ט אדר ראשון תש"ח:

תשובה על שאלתכם. מפורש בתורה פרשת תצא שהוא פטור ולא יצא בגיוס. ובאתי עה"ח יום יפה הנ"ל. הרב זעליג ראובן בענגיס ראב"ד פעיה"ק ת"י.

תשובת הרב אלקנה ויסנשטרן, כ"ד אדר א' תש"ח:

בענין של שחרור שנה ראשונה לנישואין מן הצבא. אם כי אין דין זה נוהג במלחמת מצוה, אבל כל זמן שאין מנהיגים גיוס מלא עד שישים שנה הרי גם בשנה הראשונה לנישואים פטור, ואסור לעבוד בצבא ולכל דבר של צבא.

ג. היתר לעזוב את ירושלים בשעת המצור

דברים שכתב הגאון רבי יונה מרצבך זצ"ל, תחת הכותרת 'ירידה', בעת המצור על ירושלים⁷:

5 מתוך אתר נפגעי פעולות איבה, הביטוח הלאומי.

6 ארכיון מרכז אגודת ישראל, ירושלים.

7 ביטאון אגודת ישראל בירושלים ('היומן'), ל' בסיון תש"ח, עמ' 2. באותם ימים, ימי ההפוגה הראשונה, נפתחה 'דרך בורמה', ואיפשרה לאחר זמן ארוך מעבר אנשים וסחורות בין השפלה לירושלים וחזרה, ורבים מתושבי ירושלים מכל הזרמים ניצלו את ההזדמנות ונטשו

זכאי כל אדם לעשות את מה שביכולתו להציל את עצמו, וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובכל זאת: אין ההלכה כמי שדורש מקרא לעצמו, וגם ההלכה קובעת גבול למציל את עצמו. במה הכתוב הזה מדבר, בכל אלה החושבים חשבונות רבים ויורדים מירושלים.

אמנם, אין מבריחין את השבויים מפני תקנת העולם (גיטין מה, א) - אבל השבוי בעצמו מותר לו לברוח ואין לו לחוש על אחרים (חוות יאיר סי' ריג); ומי שלבו אומר לו, ואינו יכול לעמוד בקשרי מלחמה, וצריך הוא להציל את חייו - יעשה מה שלבו חפץ, כדרך שעשו תחילה הוותיקים של המפלגות, והדואגים לנפשם, ואחריהם עוד כאלה וכאלה. העתיד יראה אם הצדק אתם או לא.

אבל, כבר דברו גדולינו על השאלה זאת. ואלה דבריהם (יש"ש ב"ק פרק ו סי' כו): אם יש בידו להציל בגופו ובממונו חליה שימנע עצמו ויפרוש מצרת הציבור ולא יראה בנחמת ציון; ואם ח"ו אין תוצאה ממנו, במקרה זה אמרו 'על יעמוד במקום סכנה'.

בני אדם שיש להם אחריות על אחרים, בני אדם שבכוח אישיותם, תפקידם, הונם כדומה יש בידם להקל על אחרים את סבלם - שה' יתן שלא יבוא - איך יכולים הם לעזוב את ירושלים?

זאת ועוד אחרת: אם כבר עוזבים, אז יזכרו את האחרים, אז לא יסגרו את דלתי דירותיהם בזמן שיש אלה שההכרח יאלץ אותם למצוא מקום מבטח, לא ישכחו להקדיש כספם גם בשביל אלה שמצוקת הזמן מציקה להם ביותר, וישתתפו בצורה זו בצרת הציבור!

ועוד בה שלישיה: לא ימס לבב העם במעשהו, ולא ישכח גם שיש זכות למצוה להיות בירושלם עיר הקודש. ויזכור את הפסוק בטח אל ה' בכל לבך ואל בנתך על תשען (משלי ג, ה). לא כל כך חשבונות השכל והבינה, בטחו בו בכל עת. ואם אמנם סביבו - ירושלים, סביבתו של מקום השכינה - נסערה מאוד, וכבר יותר מדי התלקחה הסערה בה - הרי מברכים אנו בייחוד את הפורס סוכת שלום, לא בלבד על עמו ישראל - אלא גם על ירושלים. ירידה מירושלים - יכולה להיות ירידה במוסר. ולא תהיה כזאת בישראל. הכל מעלים לירושלים, ואין הכל מוציאים⁸.

את העיר. בניסיון למנוע תופעה זו, או לפחות לצמצם אותה, בין בני הציבור החרדי, כתב הרב מרצבך את הדברים דלהלן.

8 רובם המכריע של רבני ירושלים הקפידו לשהות בעיר במהלך המלחמה, למרות הקשיים והסכנות. גם אלו ששהו מחוץ לעיר חזרו אליה, ביניהם הרבנים הראשיים הרב הרצוג והרב עוזיאל, האדמו"ר מגור (שנפטר במהלך המלחמה) והרב דושינסקי ראב"ד העדה החרדית (שנפטר בירושלים בראשית תש"ט). בכל אופן, עזיבת העיר בקרב הציבור המבוסס הייתה גדולה הרבה יותר מאשר בקרב הציבור החרדי והשכבות החלשות. ועל' במאמרו של הרב יעקב זיסברג ב'המעין' טבת תשע"א (נא, ב) עמ' 53-62 'מגורים בעיר מופגזת', ובתגובתו של הרב אריאל בר אלי 'בשר תותחים?' בגיליון תשרי תשע"ב (נב, א) עמ' 71-72.